

Grad na Gradišču nad Drago Spanheimska utrdba na severozahodni meji gospostva?

Andrej GASPARI, Barbara NADBATH in Tomaž NABERGOJ

Izvleček

Na vrhu Gradišča nad Drago se nahajajo razvaline visoko-srednjeveške utrdbe, v kateri lahko prepoznamo ostanke visoke trdne hiše ali obodnega gradu z dvocelično stanovanjsko stavbo, dvoriščem in manjšim samostojnim objektom. Utrdba predstavlja vzorčen primer izrabe ugodnih geomorfoloških pogojev ter strateške lege, ki je omogočala nadzor povezave med Goričanami in sotočjem obeh Sor. Analiza kovinskih predmetov, ki jih hrani Narodni muzej Slovenije, omogoča okvirno datiranje objekta v 12./13. stoletje. Lega utrdbe na mejnem območju med gospostvi freisinskega škofa, grofov Andeških in koroških vojvod Spanheimov napeljuje na domnevo, da je bila v posesti spanheimskih ministerialov gospodov iz Sore, ki so v virih omenjeni med sredino 12. in začetkom 13. stoletja.

Ključne besede: Slovenija, arheologija, visoki srednji vek, gradovi, Draga, Sora, Spanheimi

Abstract

The peak of Gradišče above the village of Draga reveals the ruins of a High Medieval stronghold, of which we can identify the remains of a high strong house or shell castle with a double keep, bailey and a small secondary building. The stronghold is a fine example of the exploitation of favourable geomorphologic and strategic conditions, which in this case provided effective control over the routes between Goričane and the confluence of the Poljanska Sora and the Selška Sora Rivers, as well as visual communication with the castle of Stari grad at Smednik. The analysis of metal objects from this site in the collections of the National Museum of Slovenia enabled the stronghold to be approximately dated to the 12th/13th centuries. Its position on the boundary between the domains of the Bishop of Freising, the Counts of Andechs, and the Spanheims, the Dukes of Carinthia, leads to the assumption that the stronghold was in the possession of Spanheim ministerials, the lords of Sora, who are mentioned in literary sources between the mid 12th and the beginning of the 13th centuries.

Keywords: Slovenia, archaeology, High Middle Ages, castles, Draga village, Sora River, Spanheims

UVOD

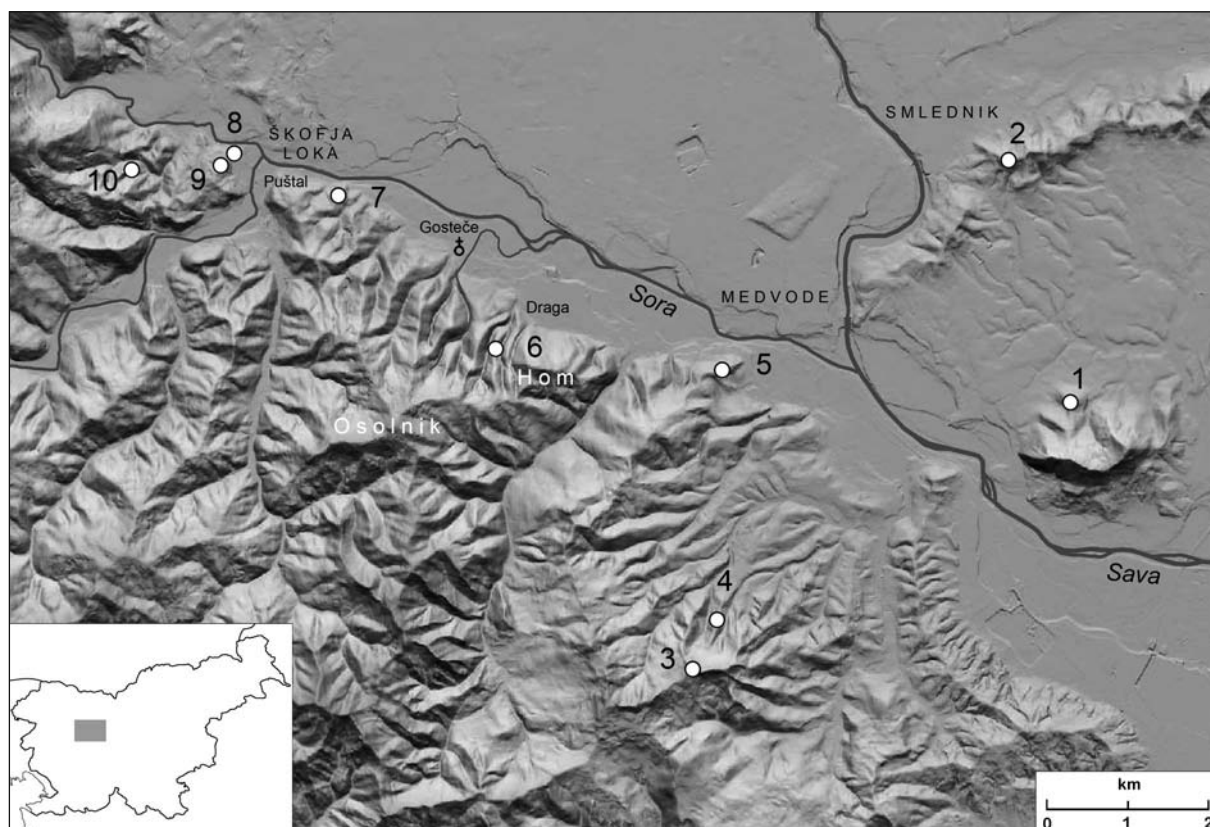
Arheološka karta prazgodovinskih, antičnih in srednjeveških najdišč na južnem delu Sorškega polja in njegovega hribovitega obrobja opozarja na velik pomen komunikacije med regionalnim vozliščem prometnih smeri pri današnjih Medvodah in škofjeloškim ozemljem po terasah vzdolž desnega brega Sore. Zahodno od hriba Modrejan (Stari grad) nad Goričanami, strateško pomembne lokacije v bližini sotočja Save in Sore, se njena trasa zarisuje mimo vasi ob vznožju Osovnškega masiva (Sora, Draga, Gosteče, Pungert, Hosta in Puštal) do sotočja obeh Sor pri Škofji Loki (*sl. I*).¹

¹ Za mnenja in pripombe se avtorji lepo zahvaljujejo Igorju Sapaču iz Arhitekturnega muzeja Slovenije, za pomoč pri grafični

Nad omenjeno komunikacijo se dvigajo skrajno severni obronki Polhograjskega hribovja, ki v razglednem Osovniku dosežejo nadmorsko višino 858 metrov. Osovnški masiv na vzhodu omejuje Hom (715 m), mogočen hrib značilnega simetričnega obrisa nad vasjo Sora, proti zahodu pa mu sledi vrsta nižjih grebenov in vzpetin, ki se zaključijo s hribom Sten (489 m) nad Puštalom.

Naravna zavarovanost vzpetin, zaradi velikega naklona terena je skupaj z razmeroma ugodno sončno obsevanostjo, dostopnostjo vodnih virov ter lego v bližini komunikacije že zgodaj pritegnila

opremi Miranu Eriču iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije in Benjaminu Štularju iz Inštituta za arheologijo ZRC SAZU. Za sodelovanje pri izdelavi kataloga gre zahvala Niki Veršnik, za tehnično ureditev risb in tabel pa Idi Murgelj iz Narodnega muzeja Slovenije.

Sl. 1: Utrdbe iz časa med 10. in 14. stoletjem med Medvodami in Škofjo Loko: 1 Gradišče nad Zavrhom; 2 Stari grad Smlednik; 3 Jeterbenk; 4 Gradišče nad Sv. Marjeto v Žlebeh; 5 Stari grad Goričane; 6 Gradišče nad Drago; 7 Kremplnov hrib nad Hosto; 8 Loški grad; 9 Krancelj nad Škofjo Loko; 10 Wildenlack (Stari grad) pod Lubnikom (izvedba: Andrej Gaspari, Benjamin Štular).
 Fig. 1: Strongholds from the period between 10th and 14th Centuries between Medvode and Škofja Loka: 1 Gradišče above Zavrh; 2 Stari grad Smlednik; 3 Jeterbenk; 4 Gradišče above Sv. Marjeta in Žlebe; 5 Stari grad Goričane; 6 Gradišče above Drago; 7 Kremplnov hrib above Hosta; 8 Loški grad; 9 Krancelj above Škofja Loka; 10 Wildenlack (Stari grad) underneath Lubnik (execution: Andrej Gaspari, Benjamin Štular).

naselitev oziroma vzpostavitve nadzornih točk. Arheološko izpričana prazgodovinska in antična najdišča na območju med Soro, Osovnikom in Puštalom obsegajo višinske utrjene naselbine iz bronaste in/ali starejše železne dobe ter poznorimskega in zgodnesrednjeveškega obdobja, medtem ko podatki o obljudenosti teras in ravnice na desnem bregu Sore še manjkajo. Nižinsko najdišče z ostanki rimskodobnega objekta ali grobišča na Grobljah pri Rakovniku leži že zunaj prostora obravnave.²

V hribovju si od vzhoda proti zahodu sledijo prazgodovinska naselbina z ohranjenim okopom ter poznejši poznorimski in zgodnesrednjeveški refugij na Homu,³ obravnavana visokosrednjeveška utrdba na Gradišču nad Drago (sl. 2),⁴ Rožnikovo gradišče s prazgodovinskimi in srednjeveškimi najdbami na sedlu južno od vrha Osovnika⁵ ter

Kremplnov hrib nad Hosto, kjer so izkopavanja Inštituta za arheologijo ZRC SAZU odkrila sledove prazgodovinske poselitve in utrjenega pribežališča iz druge polovice 10. stoletja.⁶ Na potencialna najdišča, ki zaenkrat niso arheološko potrjena, opozarjajo lokalno izročilo in toponimi Pustota, Puštal in Gradišče.⁷ S slednjim lokalna tradicija označuje poleg omenjenih višinskih najdišč nad Drago (Gradišče nad Drago) in pod Osovnikom (Rožnikovo Gradišče) še eno od vzpetin v grebenu pod domačijo Močeradnik (Močeradnikovo Gradišče) ter kopast hrib nad Gostečami (Gosteško Gradišče).⁸ Zanimivo je, da zasledimo med temi toponimi na franciscejskem katastru le Pustoto, medtem ko se imeni Gradišče pojavita šele na današnjih zemljevidih.⁹

² Rutar 1893.

³ Ciglenečki 1984; id. 1987, 87; id. 1994, sl. 13, t. 10 b.

⁴ Jenko 2002; Gaspari, Nadbath, Nabergoj 2006.

⁵ Koblar 1883, 62; Brank 1973, 51; Stare 1975.

⁶ Pleterski 1999, 378; id. 2002.

⁷ Brank 1973, 51, 56; Koblar 1883, 62.

⁸ KLDB, 586; Valič 1975b.

⁹ Draga - TTN5; Gosteče - DK25.

Sl. 2: Hribovje nad Soro in Gostečami (foto: Andrej Gaspari).
Fig. 2: The hills above Sora and Gosteče (photo: Andrej Gaspari).

ZGODOVINA RAZISKAV

Na razvaline z vrha Gradišča nad Drago je prvi opozoril Anton Koblar ob koncu 19. stoletja. Avtor v opisu Sorške in Preške fare omenja dvojno Gradišče “na holmih nad Gostečami in nad Drago” in nad Sv. Marjeto v Žlebeh ter navaja ljudsko izročilo, po katerem so na vseh treh krajih v starih časih stali gradovi. Na Gradiščih nad Drago in Gostečami naj bi se v njegovem času še videli ostanki starega zidu.¹⁰ Obe lokaciji je okoli leta 1961 obiskal arheolog Andrej Valič iz Gorenjskega muzeja, vendar se v lapidarni notici v Arheoloških najdiščih Slovenije o izvoru ruševin nad Drago ni izrekel,¹¹ medtem ko njegovi obhodi Gradišča nad Gostečami niso potrdili navedb o zidovih.¹² Do podobnih ugotovitev je privedla tudi arheološka topografija območja, ki jo od leta 2005 izvaja ljubljanska območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Skalnat vrh Gradišča nad Gostečami se zdi neprimeren za poselitev, zato ni izključeno, da je prišlo do prenosa imena z enega od sosednjih najdišč. Brez vidnih ostankov naselbinskih ali utrdbenih struktur je tudi hrib Vidmavec (681 m), ki ga lahko najverjetneje enačimo z Močeradnikovim Gradiščem.

Razvaline na vrhu Gradišča nad Drago so kot srednjeveške ostaline prvič označene na karti arheoloških najdišč v okolici Škofje Loke, ki jo je objavil Marijan Slabe.¹³ V leksikonu gradov na Slovenskem je Ivan Jakič sedež gospodov iz Sore iskal v bližnjem hribovju in kot najverjetnejšo lokacijo navedel območje poznorimske in zgodnesrednjeveške naselbine na grebenu Homa. Podatek o razvalinah, ki naj bi bile tam vidne še ob koncu 19. stoletja,¹⁴ se najbrž nanaša na Koblarjevo pisanje o ostankih nad Drago in Gostečami.¹⁵ Lokacija nad Drago je po tem omenjena v študiji B. Berčiča (izginuli *castrum Bosisen*),¹⁶ nedavno pa jo je izčrpeje predstavil France Jenko.¹⁷

Arheologi so najdišče ponovno obiskali v letih 2005 in 2006, ko sta bili opravljeni strukturna topografija in geodetska izmera najdišča. Lokacija je kot enota arheološke dediščine vpisana v Register nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo (EŠD 17233). V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bilo najdišče večkrat deležno obhodov nepooblaščenih iskalcev z detektorji kovin, že pred tem pa so okoličani izkopali dobršen del enega od objektov.

¹⁰ Koblar 1883, 4, 9, 58.

¹¹ Prim. Valič 1975a.

¹² Id. 1975b.

¹³ Slabe 1979, 15.

¹⁴ Jakič 1997, 310.

¹⁵ Jakič 1997, 63.

¹⁶ Berčič 2001, 23.

¹⁷ Jenko 2002.

Sl. 3: Gradišče nad Drago. Pogled iz grape potoka Žebnik z označenimi obrambnimi jarki (foto: Viktor Ivanc).

Fig. 3: Gradišče above Drago. View from the ravine of the Žebnik Stream with defence ditches marked (photo: Viktor Ivanc).

Sl. 4: Gradišče na Drago. Poskus rekonstrukcije tlorisa utrdbe (geodetski posnetek: Viktor Ivanc in Marko Gaspari).

Fig. 4: Gradišče above Drago. An attempt at reconstructing the plan of the stronghold (geodetic survey: Viktor Ivanc and Marko Gaspari).

TOPOGRAFIJA IN OPIS NAJDIŠČA

Gradišče nad Drago je skalnata vzpetina (566 m nm. v.) v grebenu Žebnik (642 m), predzadnjem od vzhodnih grebenov Osovniškega masiva. Greben, omejen z globokima grapama Suhega potoka (Drage) in potoka Žebnik, ima na tem mestu deloma prepadno vzhodno pobočje (sl. 3) in nekoliko manj strmo zahodno pobočje. Strm je tudi vzpon od severno ležečega posestva pod Gradiščem do grebenskega čela, saj kljub razmeroma kratki medsebojni razdalji višinska razlika presega 150 m. Ugodnejši je pristop navzdol po grebenu Žebnika, ki ga sestavljajo mehkejši laporji, medtem ko je Gradišče, na katerem stoji obravnavana srednjeveška utrdba, iz odpornejših triasnih apnencev.

Razvaline ležijo na najvišjem delu skalnega pomola, s katerega se odpira dober razgled na Kranjsko-Sorško polje. Na vzhodu so razgled z utrdbe, ki je imela vizualno komunikacijo s smladniškim Starim gradom (sl. 1: 2), omejevala pobočja Kere in Homa, na zahodu pa greben Breznega vrha (581 m). Danes je območje Gradišča poraslo z mešanim gozdom hrasta, kostanja, bukke in smreke, ki ga je zlasti na vzhodnih pobočjih močno razredčil vetrolom v sredini devetdesetih let. Ogolelo skalno rebro z gradom vzbuja vtis težke dostopnosti in možnosti učinkovite obrambe, ki je bila v času uporabe utrdbe vsekakor nadgrajena z vsaj sto metrov širokim golosekom, kolikor je narekoval domet mehanskega strelnega orožja.

Naravno težko dostopen grad je bil dodatno zaščiten s sistemom štirih umetnih jarkov (sl. 3, 4: 1,2,7,8). Na južni strani sta utrdbo varovala dva več metrov globoka in široka jarka s strmimi oziroma navpičnimi stenami, med katerima je kopast ostanek

grebena. Nadaljevanje grebena proti severu tvori okoli 15 m višja skalna kopa z okoli 30 m dolgim vrhnjim platojem, ki v dveh stopnjah prehaja v oster in lahko branljiv greben proti Dragi. Dostop s te strani je bil zavarovan z enim ožjim in plitvejšim ter enim širšim in globljim jarkom, vklesanima v trdo apnenčasto kamnino v razdalji 17 oziroma 48 metrov od utrdbe. Vsi jarki so deloma zapolnjeni s podornim skalovjem in humusom.

Na vrhu delno preoblikovanega skalnega pomola so prepoznavni ostanki gradu z dvocelično stanovanjsko stavbo, manjšim samostojnim objektom in vmesnim dvoriščem v skupni izmeri $21,6 \times 12,5$ m.

Nižji severni del vrha, pod katerim je še umetno izravnana terasa, zavzemajo ostanki pravokotnega stanovanjskega objekta ($12,5 \times 9,3$ m) z dvema prostoroma (sl. 4: 6). Južni zid, ki stoji še 2 m visoko (sl. 5) in sega nekoliko nad nivo najvišjega dela pomola, je zgrajen iz večinoma klesanih pravokotnih kamnov različnih velikosti, vezanih z zelo trdno belo sivo malto. Kamni so zloženi v vodoravne vrste, ki pa ne potekajo vedno v enotnih linijah klesancev čez celotno steno, temveč je v posamezni vrsti večkrat opazno kombiniranje enega večjega kamna z dvema manjšima. Debelina zidu znaša natančno 1 m.

Vzhodni in zahodni stranici objekta lahko sledimo v celotnem poteku po eni do dveh legah fasadnih kamnov, severna stena pa se razen vidnih vogalnikov pozna le po obrisu nad zidom ležeče ruševine. Slednje velja tudi za predelni zid, od katerega je viden samo segment lica v južnem vogalu vzhodnega prostora.

Od zahodnega obzidja oziroma podpornega zidu ploščadi z dvoriščem je večinoma ohranje-

Sl. 5: Gradišče na Drago. Južni zid palacija, severno lice (foto: Andrej Gaspari).

Fig. 5: Gradišče above Draga. South wall of the keep, north face (photo: Andrej Gaspari).

no le polnilo iz amorfne mase kamnov in malte, mestoma pa tudi ena ali dve legi kamnov zunanje fronte (sl. 4: 4). Zid sprva poteka približno v osi zahodne stene stanovanjskega objekta, nato pa se s poševnim odklonom prilagodi skalnemu reliefu in usmeri proti južnemu koncu pomola. Na tem delu ploščadi se nanj naslanja manjši pravokoten objekt s polkrožnim zaključkom na vzhodni strani (sl. 4: 3; 6), ki ga je Jenko interpretiral kot okrogel stolp, mi pa smo mu sprva zmotno pripisali petkoten tloris. Iz izpostavljenih ostankov ni razvidno, ali gre za obrambni stolp, stanovanjsko stavbo ali celo grajsko kapelo.

Tik ob skalni stopnji, ki na vzhodu zamejuje okoli 5 m širok osrednji del ploščadi z dvoriščem, je v skalo vsekana kvadratna kotanja z ravnim dnom, najverjetneje zbiralnik za vodo (sl. 4: 5). Stranice kotanje merijo 1 m, globina pa 0,7 m. O vzhodnem obzidju na površini ni sledu, glede na velik naklon vzhodnega pobočja s skalnimi stopnjami pa je za učinkovito obrambo zadostovala že lesena palisada.

Iz današnje oblikovanosti zemljišča in poteka ohranjenih zidov oziroma temeljev izhaja, da so pred gradnjo odstranili znaten del ovršja skalne kope in tako izkoristili praktično ves razpoložljiv prostor. Domnevamo lahko, da so pridobljeni material uporabili za zidove, manjkajoče kamnito gradivo pa so ponujala ogolela skalna rebra pod gradom. Debelina arheoloških depozitov na najdišču je različna in niha od tankih naravnih sedimentov pri zbiralniku do vsaj 1,5 m debele razvaline v severnem delu utrdbe. V preteklosti je bil deloma odkopan zahodni prostor stanovanjskega objekta, z večjimi vkopi pa so poškodovane tudi strukture na južnem delu utrdbe. Dostop do gradu domnevamo

Sl. 6: Gradišče na Drago. Razkrit del zidu manjšega objekta na južnem delu platoja (foto: Andrej Gaspari).

Fig. 6: Gradišče above Draga. The uncovered part of the wall of a smaller structure on the southern part of the plateau (photo: Andrej Gaspari).

od sedla po zložnejšem zahodnem pobočju, koder na Gradišče še danes vodi ozka steza.

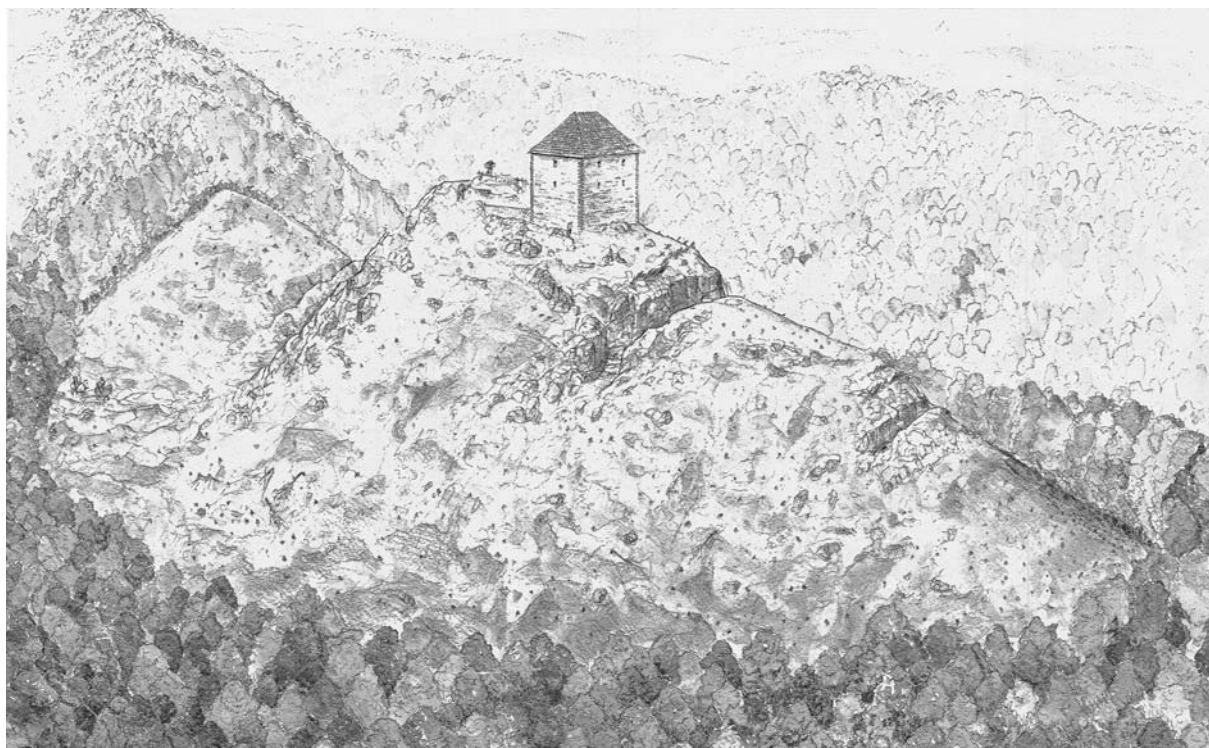
DATACIJA IN FUNKCIJA OBJEKTA

Poskus opredelitve objekta

Relativno majhne dimenzije gradu na Gradišču nad Drago ter predvsem njegova dobro zavarovana in težko dostopna lega v bližini meje med srednjeveškimi gospostvi govorijo, da je bila pri njegovi pozidavi v ospredju vojaško-obrambna funkcija, čeprav grad ni imel optično najbolj učinkovitega položaja. Glede na velikost utrdbe in omejene prostorske možnosti za predgradje z gospodarskimi poslopji lahko sklepamo, da je bilo na gradu poleg oskrbnika le manjše število oborožencev. Za praktično zavarovanje meje, npr. preprečitev prodora vojaškim enotam ali celo hordam, ki bi se valile spodaj mimo, tako posadka ni imela večjih možnosti, nemogoče je bilo tudi neposredno signaliziranje z vzhodno ležečima Starim gradom Goričane in Jeterbenkom (sl. 1: 5,3).

Slaba berljivost površinskih ostankov onemogoča zanesljivejšo opredelitev grajske arhitekture. Majhna tlorisna površina in odsotnost trdnih dokazov za zidano obzidje govorita za njeno uvrstitev med visoke trdne hiše, večnadstropne stanovanjsko-obrambne stavbe, ki so po zasnovi podobne palacijem (sl. 7). Ta tip gradov se je uveljavil v 11. stoletju, srečujemo pa ga še vse do konca 13. stoletja.¹⁸ Možnost, da gre pri ostankih zahodnega zidu vendarle za temelj višje obrambne strukture, približuje grad na

¹⁸ Sapač 2003, 16, 17.

Sl. 7: Gradišče na Drago. Rekonstrukcija utrdbe med gradnjo. Pogled proti jugozahodu (ilustracija: Marko Zorovič).

Fig. 7: Gradišče above Draga. Reconstruction of the strogold during its construction. View towards the south-west (illustration: Marko Zorovič).

Gradišču nad Drago manjšim obodnim gradovom. Ti so bili na Kranjskem pogosti v drugi polovici 12. stoletja in prvi polovici 13. stoletja, ko se je velikim gradovom 11. in 12. stoletja pridružilo večje število ministerialskih gradov ali gradov manjših alodialnih gospodov.¹⁹ Zgoden nastanek utrdbe nakazuje tudi zidava iz pravokotnih klesancev in lomljencev, ki pa vendarle odstopa od pravilne plastovitosti, značilne za romansko arhitekturo.

V širši okolici bi jo lahko primerjali z Wartenbergom, gradom z dvoceličnim palacijem s pritličnim vhodom, ki je stal na pomolu Gradišče (480 m) v severozahodnem pobočju Šmarjetne gore nad Kranjem.²⁰ Po velikosti in načinu zidave spominja tudi na grad z nepravilno obodno zasnovo na Gradišču (471 m) nad Zavrhom pod Šmarno goro (sl. 1: 1), ki ga listina iz leta 1334 omenja že kot *purchstal*. Od utrdbe, ki je bila postavljena na umetno znižani skalni kopi, sta ohranjena le del zahodnega obzidja s pravilno zidavo iz pravokotnih klesancev in lomljencev ter obris osrednjega objekta. Na grebenu, ki Gradišče ločuje od masiva šmarnogorske Grmade, je viden še delno zasut jarek.²¹

¹⁹ Stopar 1991, 389, 390; Sapač 2003, 10–56.

²⁰ Žontar, Zupančič 1967, 31, 32; Stopar 1996, 157, 158.

²¹ Kos 1996, 167, 168; Jakič 1997, 204, 205; Gaspari 2006, 25, sl. 5.

Podoben sistem štirih obrambnih jarkov, izkopanih prečno na greben, srečamo tudi pri utrdbi na Gradišču (517 m) nad Sv. Marjeto v Žlebeh (sl. 1: 4).²² Utrdbo na dolomitni vzpetini v severnem grebenu Jeterbenka označuje podolgovat tloris z več objekti, ki se vrstijo ob okoli meter debelem zahodnem obzidju. Neurejena zidava iz večjih in manjših lomljencev govori za nastanek utrdbe (morda *New Hertenberch*) v 13./14. stoletju. Tudi grad Jeterbenk na vrhu istoimenskega hriba (774 m) je bil dodatno zavarovan s štirimi jarki, od katerih so bili trije locirani na vzhodnem grebenu, četrti pa je vršno kopo ločeval od grebena Turniče.

Sorodno utrdbeno zasnovi in strateško izpostavljeno lego imajo tudi okvirno sočasni gradovi na vzhodnem in južnem obrobju Ljubljanske kotline. Stari grad Turjak in Stari grad (*Falkenberg*) z bližnjo utrdbo na hribu Oklučje pri Rogatcu nad Želimljami na jugovzhodnem robu Ljubljanskega barja sta nadzorovala pomembno komunikacijo po Želimeljski dolini, Stari grad nad Podgradom (*Osterberg*) pa vodne in kopenske poti v okolici sotočja Save in Ljubljanice.²³

²² Koblar 1883, 9, 10, 69.

²³ Kos 1994, 16, 32, 42; Svoljšak et al. 1994–1995.

ANALIZA DROBNIH NAJDB

V primeru utrdbe nad Drago predlagano datacijo potrjuje tudi analiza skupno 63 kovinskih predmetov, ki jih hrani Narodni muzej Slovenije. Glede na vrst gradiva so običajni za srednji vek in tipološko večinoma prepoznavni, zato jih okvirno datiramo v 12. in 13., nekatere morda še v 14. stoletje. Izjema so odlomek bronaste rimskodobne zaponke (*t. 3: 8*) in dva medeninasta novoveška gumba (*t. 3: 11,12*), eden z vtisnjenim napisom izdelovalca na hrbtni strani "FABRIQUE D. BT. G. R.". Ti trije artefakti glede na osamljenost med srednjeveškim gradivom izpričujejo le občasno ali enkratno prisotnost ljudi v rimski dobi oziroma novem veku na obravnavanem najdišču.

Vsi predmeti ali njihovi odlomki so bili odkriti nestrokovno in nepooblaščen, z iskalcem kovin, in predani muzeju. Izhajajo s pobočij pod gradom, njihova natančna najdiščna lega ni znana. Zato jih je tako tipološko kot tudi kronološko mogoče natančneje določiti le na podlagi primerjav z najdbami in najdišči iz srednjeevropskega prostora.

Najdbe so večinoma dobro ohranjene, konsevriane in analizirane so bile v Narodnem muzeju Slovenije.

Analizo kemijskih elementov kovin z XRF-spektrometrijo (metoda EDS XRF) je opravil Zoran Milić (Narodni muzej Slovenije, Ljubljana) in ugotovil, da je večina predmetov (skupno 39) iz bakra z zelo nizkimi vsebnostmi srebra in antimona, ki pa verjetno izvirata iz bakrove rude in bakru nista bila namenoma dodana. Bakreni predmeti so bili večinoma pozlačeni (22 primerkov), pri čemer potrditev prisotnosti zlata z napravo XRF na dveh predmetih zaradi nedostopnosti vzorčnega mesta ali premajhnosti vzorca ni bila mogoča. Med preostalimi predmeti jih je osem iz bronca (od teh dva pozlačena) in štirje iz medenine ter eden iz svinca in dva iz zlitine kositra s svinčcem. Devet primerkov je železnih, med njimi tudi en pokositren.

Ohranjeno drobno gradivo z gradu nad Drago smo v kataloškem delu razdelili v več skupin, tako po materialu kot po namembnosti. Prevladujejo okovi, nekateri okrašeni z vrezi ali vbodi. Med najstarejšimi so pozlačeni bakreni odlomki okovov ščita (*t. 1: 10-18*) – enaki primerki iz Nemčije so datirani v 12. stoletje oziroma do sredine 13. stoletja.²⁴ Enako velja za bakren predrt okov v obliki

²⁴ Kotzur 2004, 333, kat. 18.8, sl. 18.3, kjer gre za pozlačen bronast (!) okov ščita z najdišča "Steinenschloss" v Thaleisweiler-Fröschen pri Pirmasensu, datiran v 12. stoletje. Prim. tudi katalog razstave *Ritter, Burgen und Dörfer* 1997 (69, 72, kat. III.52), kjer so trije odlomki pozlačenih bakrenih okovov ščita

prepleta, sicer brez pozlate, ki ga po primerjavi lahko datiramo v 12. stoletje ali začetek 13. stoletja (*t. 2: 8*).²⁵ Iz 12. ali 13. stoletja je bakren, prav tako pozlačen okov z upodobitvijo psov, ki je bil glede na ostanek šarnirja in luknjice za zakovice pritrjen na leseno podlago, morda skrinjice (*t. 2: 6*). K neki skrinjici iz 13. stoletja je kot podlaga verjetno spadala značilna bakrena nogica (*t. 2: 25*).²⁶ Malo mlajši, iz 13. ali morda še iz 14. stoletja so nekateri, prav tako pozlačeni bakreni okovi oziroma okrasni zatiči (*t. 2: 11-16*).²⁷ Bakreni je tudi luničast obesek (*t. 2: 29*), ki je tako kot enak bronasti primerek (*t. 3: 5*) verjetno del konjske oprave. Jasno določljiv je še kovinski zaključni okov nožnice bodala (*t. 3: 14*), po primerjavah datiran v visoki srednji vek oziroma do sredine 14. stoletja.²⁸ Zelo redka, v Sloveniji doslej edina takšna najdba pa je napol plastična človeška maska oziroma glavica (*t. 3: 1*), ulita iz bronca s svinčcem bržkone po modelu v tehniki izgubljenega voska in nato dodelana z dletcem oziroma orodjem za tanjenje. Znani so nam le še trije takšni odlični primeri drobne romanske umetnosti iz Bavarske oziroma Tirolske, ki naj bi bili uporabljeni kot zapiralo knjižnih platnic ali kot del ključavnice, morda celo kot talisman; datirani so v 13. ali 14. stoletje.²⁹

Med železnimi predmeti omenimo odlomek podkve, zaponko, okroglo pasno spono, nož in odlomek škarij (*t. 1: 1,4-7*). Značilna najdba je tudi svinčeno vretence za preslico (*t. 3: 15*). Izjemen pa je svinčen pokrov škatlice z upodobitvijo cesarskega

(“v obliki urnega kazalca”, nem. “uhrzeigerförmige Schildbeschläge”) z najdišča Treuchtlingen (Obere Burg) datirani v sredino 13. stoletja.

²⁵ Prim. Krabath 2001, 548, kat. XXXVIII.95, in 689, t. 35: 7.

²⁶ Prim. Krabath 2001, 687, t. 33: 1-4, ki podobne nogice datira okoli l. 1200 ali v 2. polovico 13. stoletja.

²⁷ Primerjave glej v: Stadler 1994, 127, 128, t. 38 in 39, posebno G 7, G 8 in G 13 (avtor sicer loči okrasne žebličke, nem. Zierstifte, in okove, nem. Beschläge).

²⁸ Prim. Krabath 2001, 475, kat. V.2, t. 7: 5 in 59: 1-2, ki takšne okove datira vse od 8. pa do sredine 14. stoletja.

²⁹ Ronnenfeldt 1998, 106, sl. 4.7, takšne bronaste “stilizirane človeške maske” z gradu Waldstein na Zgornjem Frankovskem izrecno ne datira, na podlagi ostalih izkopanih drobnih najdb in arhitekture bi sodila v 12. ali 13. oziroma 13. ali 14. stoletje. Stadler (1994, 131, št. G 34, t. 40) “polplastične moške glavice” iz barvne kovine z gradu Erpfenstein na Tirolskem prav tako posebej ne datira, celotni inventar najdb pa je uvrščen v 13. in 14. stoletje. Stadler kot edino primerjavo navaja še naključno najdbo z grajske razvaline “Althaus” pri Altenbeuernu na Bavarskem (brez upodobitve). Primerek iz Erpfensteina, katerega obraz je za razliko od najdb z Gradišča nad Drago in z Waldsteina bradat, je Stadler v katalogu *Eines Fürsten Traum* (Riedmann, Hörmann, Hastaba 1995, 237, št. 7.25, in 241, št. 7.25) datiral v “13./14. stoletje”.

orla (t. 3: 13), glede na motiv in slog datiran v 13. stoletje. To je bil npr. v staufovski dobi, posebno pod Friderikom II., priljubljen okrasni motiv, zlasti na umetnoobrtnih izdelkih,³⁰ sicer pa v srednjem veku pogost tudi kot heraldični znak.³¹

Najdbe z gradu nad Drago izpričujejo vsakdanje življenje na srednjeveškem gradu ter razmeroma visok kulturni nivo njegovih prebivalcev. Posebno najdbe iz barvnih kovin, v prvi vrsti tiste pozlačene, potrjujejo plemiško komponento prebivalstva na tem gradu. Nekatere so zelo kakovostno izdelane in tudi redke ali v slovenskem prostoru celo unikatne. Dragocene so, saj dokumentirajo raznovrstno, pri nas zelo slabo poznano materialno kulturo iz 12. ali 13. stoletja, ki jo skrivajo še nedotaknjene plasti številnih grajskih razvalin.

KATALOG

Tabla 1

Predmeti iz železa

1. Odlomek podkve z dvema luknjama za žeblje pravokotne oblike, ena je cela ohranjena. Kovanje. Mere: dl. 4,27 cm, šir. 1,76 cm, deb. 0,4 cm. Inv. št. G 11085.

2. Podkovski žebelj s sploščeno (zaobljeno) glavico. Kovanje. Mere: dl. 3,06 cm, šir. glavice 0,31 cm, deb. glavice 0,3 cm. Inv. št. G 11083a.

3. Podkovski žebelj s sploščeno (strehasto) glavico, rahlo zvit. Kovanje. Mere: dl. 5,94 cm, šir. glavice 0,3 cm, deb. glavice 0,30 cm. Inv. št. G 11083b.

4. Ovalen obroč zaponke, trn za zapenjanje manjka. Kovanje. Mere: dl. 2,44 cm, šir. 1,76 cm, deb. 0,3 cm. Inv. št. G 11088.

5. Pasna spona z okroglim okvirom okroglega preseka in s trnom za zapenjanje, ki se proti konici zoži in je rahlo zvit. Kovanje. Mere: pr. okvira 4,23 cm, deb. okvira 0,45 cm, dl. trna 4,6 cm. Inv. št. G 11923.

6. Nož z jezičastim nastavkom za ročaj, ki je delno odlomljen. Rezilo trikotnega prereza je na spodnji strani rahlo usločeno in ima raven, proti konici izrazito ukrivljen hrbet. Kovanje. Mere: dl. 14,83 cm, šir. rezila 2,8 cm, deb. hrbta rezila 0,3 cm, dl. ohranjenega ročajnega dela 2,17 cm. Inv. št. G 11081.

7. Rezilo škarij z ravnim hrbtom, odlomljeno na zaobljenem prehodu v ožji in debelejši ročajni del. Konica rezila je tudi odlomljena. Kovanje. Mere: dl. 10,8 cm, šir. rezila 2,32 cm, deb. hrbta rezila 0,37 cm. Inv. št. G 11082.

8. Železna spojka, zvit in na obeh koncih odlomljena. Kovanje. Mere: dl. 4,22 cm, šir. 0,79 cm. Inv. št. G 11084a.

³⁰ Prim. upodobitev cesarskega orla iz prve tretjine 13. stoletja v: Kramp 2000, 445, št. 5.9. Dobri ikonografski primerjavi sta upodobitvi orla v znamenitem delu *Reiner Musterbuch*, ki je nastalo v začetku 13. stoletja v cistercijskem samostanu Rein na avstrijskem Štajerskem, hrani pa ga Avstrijska nacionalna biblioteka na Dunaju (Cod. Vind. 507, fol. 3v in 10r). Med ikonografskimi analogijami iz slovenskega prostora izpostavljamo upodobitve orlov v pikčasti krožnici na reverjih skledastih denarjev in polovičarjev koroškega vojvode Bernarda Spanheimskega (1202–1256) iz ljubljanske kovnice (Pogačnik 1993, 520, 521, št. 344, 345).

³¹ Prim. npr. Rittertum 1964, 167, sl. 210, in 176, sl. 229.

9. Železna spojka, zvit in na enem koncu odlomljena. Kovanje. Mere: dl. 4,1 cm, šir. 0,52 cm. Inv. št. G 11084b.

Predmeti iz bakra

10. Odlomek trakastega okova ščita, ki je na treh mestih razširjen in vzbočen (na enem je približno na sredini luknja), sicer pa na treh mestih tudi zvit. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 7,27 cm, šir. 3,61 cm, deb. 0,22 cm, pr. luknjice 0,18 cm. Inv. št. G 11904.

11. Odlomek trakastega okova ščita z ovalno razširjenim in vzbočenim delom, ki ima na sredini luknjo. Kovanje. Mere: dl. 2,8 cm, šir. 0,74 cm, deb. 0,16 cm, pr. luknjice 0,22 cm. Inv. št. G 11920.

12. Odlomek trakastega okova ščita z ovalno razširjenim in vzbočenim delom. Kovanje. Mere: dl. 3,8 cm, šir. 0,76 cm, deb. 0,14 cm. Inv. št. G 11919.

13. Odlomek trakastega okova ščita z ovalno razširjenim in vzbočenim delom. Na enem koncu je močno zvit. Kovanje. Mere: dl. 1,92 cm, šir. 0,76 cm, deb. 0,14 cm. Inv. št. G 11921.

14. Odlomek okova ščita iz trakaste izbočene pločevine z ovalno razširjenim delom, sredi katerega je luknjica za pritrditev na podlago. Okrašen je z vrezanimi, poševno sekajočimi se črtami. Kovanje. Mere: dl. 5,42 cm, šir. 1,4 cm, deb. 0,15 cm, pr. luknjice 0,33 cm. Inv. št. G 11898.

15. Odlomek okova ščita iz trakaste izbočene pločevine z ovalno razširjenim delom, sredi katerega je luknjica za pritrditev na podlago. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 6,6 cm, šir. 1,62 cm, deb. 0,13 cm, pr. luknjice 0,24 cm. Inv. št. G 11897.

16. Odlomek okova ščita iz trakaste izbočene pločevine z ovalno razširjenim delom, sredi katerega je luknjica za pritrditev na podlago. Okrašen je z vrezanimi, poševno sekajočimi se črtami. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 4,14 cm, šir. 1,46 cm, deb. 0,14 cm, pr. luknjice 0,33 cm. Inv. št. G 11899.

17. Odlomek okova ščita iz trakaste izbočene pločevine z ovalno razširjenim delom, sredi katerega je luknjica za pritrditev na podlago. Odlomek je zvit. Okrašen je z vrezanimi, poševno sekajočimi se črtami, na enem koncu pa je tudi reliefno okrašen. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 5,13 cm, šir. 0,95 cm, deb. 0,15 cm, pr. luknjice 0,19 cm. Inv. št. G 11902.

18. Odlomek okova ščita iz trakaste pločevine. Okrašen je z vrezanimi, poševno sekajočimi se črtami. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 3,34 cm, šir. 1,07 cm, deb. 0,17 cm. Inv. št. G 11903.

Tabla 2

1. Okov, odlomljen na obeh koncih. Na eni strani, kjer je razširjen in ima luknjico na sredini, se razcepi v dva kraka, na drugi strani je rahlo zvit navzgor in okrašen z mrežastim vzorcem. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 4,62 cm, šir. 1,22 cm, deb. 0,36 cm, pr. luknjice 0,34 cm. Inv. št. G 11900.

2. Odlomek okova, ki je na eni strani razširjen v ploščat šestkotni del z luknjo, drugi, odlomljeni del pa je podolgovat in polkrožnega preseka ter okrašen z mrežastim vzorcem. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 3,07 cm, šir. 0,85 cm, deb. 0,3 cm, pr. luknjice 0,31 cm. Inv. št. G 11901.

3. Okov, na eni strani razširjen v okroglo, rahlo vzbočeno "ploščico" z luknjico v sredini, na drugi strani kot trak, ki je zvit. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 4,96 cm, šir. 0,3 cm, deb. 0,1 cm, pr. luknjice 0,27 cm. Inv. št. G 11896.

4. Odlomek podolgovatega okova približno pravokotnega, na zgornji strani rahlo zaobljenega preseka. Na eni strani se konča z okroglo razširitvijo z luknjico v sredini, na drugi strani pa se tudi razširja, a je odlomljen. Zvit je v obliki črke S. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 5,55 cm, šir. 0,42 cm, deb. 0,29 cm, pr. luknjice 0,25 cm. Inv. št. G 11912.

5. Jermenski zaključek pravokotne oblike, z dvema luknjicama za zakovico, od katerih je ena v celoti ohranjena, druga

pa le delno. Kovanje. Mere: dl. 2,08 cm, šir. 1,14 cm, deb. 0,2 cm. Inv. št. G 11914.

6. Pravokoten okov s po dvema luknjicama za zakovice na ožjih straneh, od katerih je ena ohranjena, in dvema zankama za šarnir na eni širši strani. Na zgornji strani sta v pravokotnem okviru z vrezji upodobljena dva nasproti si stoječa psa z verigo okoli vratu. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 7,0 cm, šir. 1,8 cm, deb. 0,23 cm, šir. z zankama 2,81 cm, pr. luknjice ok. 0,3 cm. Inv. št. G 11078.

7. Odlomek pločevinastega okova, izdelanega v predrti tehniki. Na zgornji površini so vtisnjene pikice v obliki dveh listov. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,55 cm, šir. 1,26 cm, deb. 0,05 cm. Inv. št. G 11917.

8. Odlomek pločevinastega predrtega okova v obliki prepleta. Kovanje. Mere: dl. 1,64 cm, šir. 0,53 cm, deb. 0,1 cm. Inv. št. G 11918.

9. Okrasni okov pravokotne oblike, rahlo vzbočen, s trnom za pritrditev. Na zgornji površini je okrašen z vrezji. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,36 cm, šir. 0,51 cm, deb. 0,2 cm. Inv. št. G 11916.

10. Ploščat okov, oblikovan kot rastlina (palmeta), na zgornji, rahlo vzbočeni strani so zareze. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,52 cm, šir. 1,49 cm, deb. 0,19 cm. Inv. št. G 11895.

11. Okrasni okov pravokotne oblike, piramidalno izbočen, s trnom za pritrditev. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 2,0 cm, šir. 1,81 cm, deb. 0,08 cm. Inv. št. G 11885.

12. Okrasni okov pravokotne oblike, rahlo izbočen, s trnom za pritrditev. Na zgornji površini je okrašen z vrezanim prepletom in vzporednimi črticami v pasovih. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 2,13 cm, šir. 1,82 cm, deb. 0,14 cm. Inv. št. G 11884.

13. Okrasni okov pravokotne oblike, rahlo izbočen, s trnom za pritrditev. Na zgornji površini je okrašen z vrezanim prepletom in vzporednimi črticami v pasovih. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,95 cm, šir. 1,8 cm, deb. 0,17 cm. Inv. št. G 11883.

14. Okrasni okov pravokotne oblike, piramidalno izbočen, s trnom za pritrditev. Ob enem izmed robov so vidni ostanki pozlate. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,7 cm, šir. 1,7 cm, deb. 0,1 cm. Inv. št. G 11886.

15. Okrasni okov pravokotne oblike, piramidalno izbočen, s trnom za pritrditev, ki je zvit. Na eni strani, kjer se je nadaljeval v drugi del okova, je odlomljen. Okrašen je z vrezanimi zankami (vrez tremolo). Kovanje, pozlata. Mere: dl. 2,4 cm, šir. 2,2 cm, deb. 0,08 cm. Inv. št. G 11888.

16. Okrasni okov, kvadratne oblike, razdeljen v piramidalno izbočene četrtnine, s trnom za pritrditev. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,2 cm, šir. 1,2 cm, deb. 0,1 cm. Inv. št. G 11887.

17. Okrasni zatič z okroglo, poškodovano in zvito glavico iz pločevine. Kovanje. Mere: dl. 2,73 cm, pr. glavice 2,0 cm, deb. glavice 0,07 cm. Inv. št. G 11909.

18. Okrasni zatič z okroglo, rahlo izbočeno glavico iz pločevine, ki je delno zvita in na enem koncu odlomljena. Kovanje. Mere: dl. 3,27 cm, pr. glavice 2,25 cm, deb. glavice 0,14 cm. Inv. št. G 11908.

19. Okrasni zatič z okroglo, zvito glavico iz pločevine, telo je odlomljeno. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,2 cm, pr. glavice 2,3 cm. Inv. št. G 11910.

20. Okrasni zatič z okroglo, izbočeno glavico iz pločevine. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 2,41 cm, pr. glavice 1,4 cm. Inv. št. G 11907.

21. Okrasni zatič z veliko ploščato, močno zakrivljeno glavico. Kovanje. Mere: dl. 3,36 cm, pr. glavice 3,73 cm. Inv. št. G 11087a.

22. Okrasni zatič z večjo ploščato, zakrivljeno glavico. Kovanje. Mere: dl. 2,32 cm, pr. glavice 2,12 cm. Inv. št. G 11087b.

23. Zatič, pravokotnega preseka, na enem koncu odlomljen, glavica manjka. Kovanje. Mere: dl. 2,58 cm, šir. 0,49 cm, deb. 0,38 cm. Inv. št. G 11089.

24. Odlomek zatiča, pravokotnega preseka, ne enem koncu odlomljen, glavica manjka. Kovanje. Mere: dl. 1,97 cm, šir. 0,3 cm, deb. 0,17 cm. Inv. št. G 11922.

25. Nogica skrinjice (?) s stožčasto, na dnu sploščeno glavico. Kovanje. Mere: dl. 3,5 cm, dl. glavice 1,77 cm, šir. glavice 1,1 cm, šir. telesa 0,55 cm, deb. telesa 0,46 cm. Inv. št. G 11911.

26. Okrogla pločevinasta ploščica z luknjo v sredini, prelomljena in prepognjena. Kovanje, pozlata. Mere: pr. 2,01 cm, deb. pločevine 0,05 cm. Inv. št. G 11913.

27. Odlomek trakastega predmeta v obliki zanke. Kovanje. Mere: pr. 2,0 cm. Inv. št. G 11091.

28. Okov polkrožnega preseka, s štirimi luknjicami (razporejenimi na 90 kotnih stopinj), pri eni sta na obodu dve vzporedni zanki za šarnir. Kovanje, pozlata. Mere: pr. 3,72 cm, deb. 0,24 cm, dl. zanke 1,09 cm, šir. zanke 0,57 cm, deb. zanke 0,22 cm. Inv. št. G 11893.

29. Luničast predmet (obesek) s tečajem, ki je zadaj ločen od obeska, povezan v nekakšno peresovino, ki se zaključuje s kaveljcem za pritrditev. Obesek z rogljema ima vrezano črto, ob robu pa vtisnjene bunčice. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 3,11 cm, šir. luničastega dela 1,58 cm, šir. dela s kaveljcem 0,55 cm, dl. dela s kaveljcem 1,86 cm. Inv. št. G 11906.

30. Zaponka s pravokotnim okvirjem pravokotnega preseka in z ostankom pločevine kot dela trna, ki manjka. Kovanje. Mere: dl. 1,49 cm, šir. 0,97 cm, deb. okvira 0,15 cm, deb. ostanka trna 0,25 cm. Inv. št. G 11915.

Tabla 3

Predmeti iz bron

1. Predmet iz bron s svincem, ulit kot napol plastična človeška maska oziroma glavica. Verjetno izdelan v tehniki izgubljenega voska in nato dodelan z dletcem oziroma orodjem za tanjenje. Ulivanje. Mere: dl. 2,38 cm, šir. 1,15 cm. Inv. št. G 11080.

2. Odlomek pravokotnega okova iz pločevine z luknjicami, s sledovi pozlate in rastlinskim okrasom iz drobnih vbodov. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 3,84 cm, šir. 1,57 cm, deb. 0,09 cm. Inv. št. G 11086a.

3. Odlomek močno zvite pločevine nepravilne oblike. Kovanje. Mere: dl. 3,5 cm, šir. 2,73 cm, deb. 0,04 cm. Inv. št. G 11086b.

4. Odlomek zvite pločevine nepravilne oblike. Kovanje. Inv. št. G 11086d.

5. Luničast predmet (obesek), s tečajem povezan v nekakšno peresovino, ki se zaključuje s čepkom za pritrditev. Obesek, ki mu manjkata roglja na koncu, ima vrezano črto, ob robu pa vtisnjene bunčice. Kovanje, pozlata. Mere: dl. 1,63 cm, šir. luničastega dela 1,64 cm, šir. dela s čepkom 0,55 cm, dl. dela s čepkom 1,4 cm. Inv. št. G 11905.

6. Obroček nepravilne, rahlo ovalne oblike in različno odebeljen. Kovanje. Mere: pr. 1,7 cm, šir. 0,25 cm, deb. 0,22 cm. Inv. št. G 11890.

7. Zaponka približno trikotne oblike s trnom in z zajedo na vsaki strani tik ob prečki. Na zaponki je vidno ležišče za trn. Kovanje. Mere: dl. 2,83 cm, šir. 2,3 cm, deb. 0,3 cm. Inv. št. G 11889.

8. Del loka bronaste močno profilirane fibule. Ulivanje. Mere: dl. 3,0 cm. Inv. št. R 18671.

Predmeti iz medenine

9. Odlomek pločevinastega okova z luknjico za pritrditev in z vtisnjanim okrasom (moški obraz s pokrivalom). Kovanje. Mere: dol. 1,88 cm, šir. 1,3 cm, deb. 0,05 cm. Inv. št. G 11892.

10. Odlomek pločevine nepravilne oblike. Kovanje. Mere: dl. 2,87 cm, šir. 1,66 cm, deb. 0,03 cm. Inv. št. G 11086c.

11. Ploščat kovinski gumb z izbočenim okroglim delom na sredini in z zarezi v pasu naokoli. Zanka manjka. Kovanje. Mere: pr. 2,0 cm, viš. 0,36 cm, deb. 0,24 cm. Inv. št. G 11891.

12. Kovinski gumb z zanko, okrašen s cvetlico. Na hrbtni strani je okoli zanke vtisnjen napis: FABRIQUE D.BT.G.R. Kovanje. Mere: pr. 1,3 cm, viš. 0,57 cm, deb. 0,12 cm. Inv. št. G 11092.

Predmet iz svinca

13. Okrogel pokrov škatlice z upodobitvijo orla, rahlo zviti in ob levem robu poškodovan. Enoglavi orel ima razprti peruti, ki sta na koncu volutasto zaviti, stilizirane razširjene kremplje, s katerimi stoji na veji, in dolg, na koncu razprt rep. Glava je obrnjena rahlo navzgor in v levo. Ulivanje. Mere: pr. 4,0 cm, deb. 0,15 cm. Inv. št. G 11894.

Predmeta iz kositra s svincom

14. Zaključni okov nožnice bodala s čepkom na koncu in luknjo skozi sredino predmeta; ohranjen je del okrasa (zareze) v pasu med bunčicami in zarezo. Ulivanje. Mere: viš. 1,92 cm; pr. čepka 0,55 cm; pr. širšega dela 0,86 cm. Inv. št. G 11079.

15. Vretence za preslico, oblikovano kot ploščat kolobar. Ulivanje. Mere: pr. 2,03 cm, deb. 0,31 cm. Inv. št. G 11090.

SKLEP

Obstoj gradu na Gradišču nad Drago lahko morda postavimo v zvezo s staro razmejitvijo med srednjeveškimi gospodstvi, ki je na obravnavanem območju vsaj od zadnje tretjine 10. stoletja do začetka 13. stoletja potekala po Gosteškem potoku, oddaljenem od utrdbe le slab kilometer. Iz kronologije drobnih predmetov z Gradišča izhaja, da zagotovo ne gre za izginuli *castrum Bosisen*, ki nastopa v dveh darovnicah cesarja Otona II. iz zadnje tretjine 10. stoletja (leta 973 in 989) in ga moramo glede na sosledje pri opisu meje v listini iz leta 989 iskati na eni od vzpetin v hribovju zahodno od Gosteškega potoka, najverjetneje na omenjenem Kremplnovem hribu nad Hosto, kjer so ostanki utrjenega pribežališča iz 10. stoletja.³² Strateška lega utrdbe na občutljivem mejnem območju med gospodstvi freisinškega škofa, grofov Andeških in koroških vojvod Spanheimov napeljuje na domnevo, da je bila v posesti spanheimskih ministerialov gospodov iz Sore, ki so v virih omenjeni med sredino 12. in začetkom 13. stoletja.³³ To bi lahko potrjevala bližnja cerkev sv. Andreja v Gostečah, ki je bila do okoli leta 1215 v njihovi posesti, nato pa so jo kupili freisinški škofje in priključili loškemu gospodstvu.³⁴ Z listino, izdano med letoma 1175 in 1181, je Henrik iz Sore (*Hainricus de Zoure*), verjetno spanheimski ministerial, podaril cistercijanskemu samostanu v Vetrinju na

Koroškem del svojega posestva ob Vrbskem jezeru. Med pričami je naveden tudi njegov kastelan Bavo (ali Pabon; *Bauo eciam castellanus meus*). Morda je prav on prebival na gradu, katerega razvaline so še danes vidne na Gradišču nad Drago.

Kljub nekoliko umaknjeni legi je bilo mogoče z manjšo posadko konjenikov nadzorovati pot vzdolž desnega brega Sore in vzdrževati zvezo z bližnjimi spanheimskimi utrdbami v okolici Medvod. Po izpostavljeni legi v neposredni bližini meje ima grad dobro primerjavo v že omenjeni utrdbi na Gradišču nad Zavrhom, ki je bila locirana na zunanjem robu kamniške posesti rodbine Weimar-Orlamünde in poznejših Andeških, v bližini prehoda med Grmado in Medenskim hribom. Strateški pomen širše okolice sotočja Save in Sore najbolj izražajo Smlednik, eden najmočnejših stolpastih gradov na Kranjskem, ki sta mu stala nasproti spanheimska Stari grad nad Goričanami in Jeterbenk, ter zgodnji freisinški gradovi na območju Škofje Loke (Wildenlack/Stari grad pod Lubnikom, Krancelj in Loški grad).³⁵

Kdaj je bil grad na Gradišču nad Drago opuščen, zaenkrat ni mogoče določiti, glede na kronologijo najdb pa je do tega prišlo že vsaj dobrih sto let pred rušilnim potresom leta 1511, ki je poškodoval tudi utrdbe v Loki.³⁶ Vsekakor se je mogoče strinjati z domnevo, da so dovršen del razvalin gradu porabili za gradnjo hiš v Dragi, ki je prvič omenjena leta 1252.³⁷

Opravljenе raziskave razvalin gradu na Gradišču nad Drago in predmetov, ki so bili tam najdeni, opozarjajo na pomembnost lokacije in na smiselnost nadaljnjih raziskav v več pogledih. Najprej gre za poznavanje in razumevanje doslej slabo raziskane grajske in sploh utrdbene arhitekture iz 12. in 13. stoletja oziroma visokega srednjega veka na Slovenskem; tu bodo nove ugotovitve omogočila predvsem sistematična arheološka izkopavanja izbranih najdišč, posebno takšnih, kot je predstavljeni grad, saj arhitekture in obrambnih struktur niso spremenili poznejši gradbeni posegi ali prenove. Enako pomembna bodo nova spoznanja o materialni kulturi teh stoletij in posebej o vsakdanjem življenju ljudi na srednjeveških gradovih, tako o njegovih specifičnih, lokalnih potezah, kot tudi tistih običajnih, značilnih za evropski srednji vek in fevdalno družbo. Zbrani podatki pa skupaj z redkimi poznanimi navedbami iz pisnih virov opozarjajo tudi na nujnost poglobljenih zgodovinskih raziskav o posestni strukturi in vlogi posameznih

³² Pleterski 2002.

³³ Jakič 1997, 310; Stopar 2000.

³⁴ Blaznik 1960, 13–17.

³⁵ Stopar 1998, 19–38, 115–131.

³⁶ Blaznik 1960, 156.

³⁷ Kos 1975, 120.

zemljiških gospostev na Kranjskem, najbolj seveda rodbine Spanheimov ter njihovih ministerialov in militov. Zato naj članek o gradu na Gradišču nad Drago vzpodbudi premislek o pomenu sistematič-

nih raziskav takšnih lokacij ter hkrati opozori na smiselnost kompleksnega preučevanja srednjeveške grajske dediščine, tako s strani arheologije kot tudi zgodovine ter umetnostne in stavbne zgodovine.

- BERČIČ, B. 2001, Castrum Bosisen. Kje in kaj je bil? – *Loški razgledi* 48, 21–27.
- BLAZNIK, P. 1938, Kolonizacija Poljanske doline. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 19, 1–62.
- BLAZNIK, P. 1960, *Škofja Loka in loško gospodstvo*. – Škofja Loka.
- BRANK, R. 1973, Castrum Bosisen. Po listinah najstarejši grad na Gorenjskem. – *Loški razgledi* 19, 48–57.
- CIGLENEČKI, S. 1984, Sora. – *Varstvo spomenikov* 28, 272, 273.
- CIGLENEČKI, S. 1987, *Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum*. – Dela 1. razreda SAZU 31.
- CIGLENEČKI, S. 1994, Höhenbefestigungen als Siedlungsgrundheit der Spätantike in Slowenien. – *Arheološki vestnik* 45, 239–266.
- GASPARI, A. 2006, Med gradišči in gradovi. Medvode in širša okolica v arheoloških obdobjih 1. – V: *Od Jakoba do Jakoba. O krajih in ljudeh občine Medvode*, Medvoški zbornik, 15–44, Medvode.
- GASPARI, A., B. NADBATH in T. NABERGOJ 2006, Grad nad Drago. – V: *Gradovi, utrube in mestna obzidja / Castles, fortresses and city walls. Dnevi evropske kulturne dediščine / The European heritage days*, 23. – 30. sept. 2006, Ljubljana, 75–77, Ljubljana.
- JAKIČ, I. 1997, *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. – Ljubljana.
- JENKO, F. 2002, Gradišče nad Drago. – *Loški razgledi* 49, 199, 200.
- KLDB, *Krajevni leksikon Dravske banovine*. – Ljubljana, 1937.
- KOBLAR, A. 1883, *Zgodovina sorske fare*. – Ljubljana.
- KOMAC, A. 2006, *Od mejne grofije do dežele. Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. – Thesaurus memoriae. Dissertationes 5.
- KOS, D. 1994, *Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja* – Zbirka ZRC 1.
- KOS, D. 1996, *Celjska knjiga listin 1. Listine svobodnih gospodov Žovneških do leta 1341*. – Ljubljana, Celje.
- KOS, F. 1915, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Četrta knjiga (1101–1200.)*. – Ljubljana.
- KOS, M. 1975, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500) 1. A–M*. – Ljubljana.
- KOTZUR, H.-J. (ur.) 2004, *Kein Krieg ist heilig. Die Kreuzzüge*. – Mainz am Rhein.
- KRABATH, S. 2001, *Die hoch- und spätmittelalterlichen Buntmetallfunde nördlich der Alpen 2*. Katalog und Tafeln. – Radhen/Westf.
- KRAMP, M. (ur.) 2000, *Krönungen. Könige in Aachen – Geschichte und Mythos*, Katalog der Ausstellung in zwei Bänden, Bd. 1. – Mainz.
- PLETERSKI, A. 1999, Svet živih in mrtvih. – V: B. Aubelj, D. Božič in J. Dular (ur.), *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, 377–379, Ljubljana.
- PLETERSKI, A. 2002, Kremplnov hrib nad Hosto. – V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 16: dodatek A–Ž, 114, Ljubljana.
- POGAČNIK, A. 1993, Srednjeveške kovnice na Slovenskem 5, Kovnica Ljubljana (Laibach). – *Numizmatični vestnik* 21, 515–526.
- REISP, B. 1987, *Grad Smednik*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 156, Ljubljana.
- RIEDMANN J., J. HÖRMANN in E. HASTABA (ur.) 1995, *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. Das Werden Tirols*, Tiroler Landesausstellung 1995, Schloss Tirol, Stift Stams. – Innsbruck.
- RITTER, BURGEN, DÖRFER: *Ritter, Burgen, Dörfer. Katalog zur Ausstellung "Mittelalterliches Leben in Stadt und Land"*, Sonderausstellung zum 650. Todestag Konrads II. von Schlüsselberg, Fränkische Schweiz-Museum Tüchersfeld, Pfalzmuseum Forchheim, Burg Waischenfeld. – Tüchersfeld 1997.
- RITTERTUM 1964, *Rittertum. Schweizerische Dokumente. Hochadel im Aargau*, Dokumente zur aargauischen Kulturgeschichte 2. – Lenzburg.
- RONNENFELDT, C. 1998, Burg Waldstein im Fichtelgebirge. – V: I. Ericsson (ur.), *Ausgrabungen. Schicht für Schicht ins Mittelalter*, Begleitheft zur Ausstellung des Lehrstuhls für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, Historisches Museum Bamberg, 26. Juli bis 27. September 1998 etc., 90–106, Bamberg.
- RUTAR, S. 1893, Sledovi rimskih naselbin okrog Medvod. – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 3, 120.
- SAPAČ, I. 2003, *Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini*, Diplomatska naloga. – Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- SLABE, M. 1979, Osnove za varovanje arheološkega terenskega spomenika na območju SO Škofja Loka. – *Loški razgledi* 26, 11–17.
- SLABE, M. 1983, Smednik. – *Varstvo spomenikov* 25, 266–271.
- STADLER, H. 1994, Der Erpfenstein bei Erpfendorf, Gem. Kirchdorf in Tirol. Eine mittelalterliche Burganlage im Leukental. – V: H. Stadler, K. Spindler, W. Sydow, *Ausgrabungen in Kirchdorf in Tirol*, Nearchos 2, 11–209.
- STARE, V. 1975, Sora. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*, 193, Ljubljana.
- STOPAR, I. 1991, *Gradovi na Slovenskem*. – Ljubljana.
- STOPAR, I. 1996, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji 1. Gorenjska – Prva knjiga: Ob zgornjem toku Save*. – Ljubljana.
- STOPAR, I. 1996, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji 1. Gorenjska – Tretja knjiga: Med Polhovim Gradcem in Smednikom*. – Ljubljana.
- STOPAR, I. 2000, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji 1. Gorenjska – Peta knjiga: Med Goričanami in Gamberkom*. – Ljubljana.
- SVOLJŠAK, D., P. BITENC, J. ISTENIČ, T. KNIFIC, T. NABERGOJ, V. STARE in N. TRAMPUŽ OREL 1994–1995, Novo gradivo v Arheološkem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani (pridobljeno v letih od 1987 do 1993). – *Varstvo spomenikov* 36, 224–294.
- VALIČ, A. 1975a, Draga. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*, 173, Ljubljana.
- VALIČ, A. 1975b, Gosteče. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*, 173, Ljubljana.
- ŽONTAR, M. in M. ZUPANČIČ 1967, Terenske raziskave gradov na Gorenjskem. – *Varstvo spomenikov* 12, 23–36.

The castle at Gradišče above Draga A Spanheim stronghold on the northwestern border of their domain?

Summary

INTRODUCTION

A look at the archaeological map of prehistoric, Roman and medieval sites in the southern part of the Sora Plain and its hilly outskirts reveals the great significance of the communication route between the regional junction at modern Medvode on the one hand, and the territory of Škofja Loka on the other. This route ran along the terraces on the right bank of the Sora River. One of these terraces is situated to the west of Modrejan Hill (Stari grad) above Goričane, a strategically important site in the vicinity of the confluence of the Sava and Sora, and continues past the villages at the foot of Osolnik Hill (Sora, Draga, Gosteče, Pungert, Hosta, and Puštal) to the confluence of the Poljanska Sora and the Selška Sora near Škofja Loka (fig. 1).

The natural defence of the elevations, caused by the steep slopes, together with the relatively advantageous solar exposure, the access to water sources, and the position in the vicinity of a line of communication caused settlement and control points to be established in the area from very early on. The archaeologically attested sites in the area between the Sora River, Osolnik, and Puštal include several fortified settlements on elevations, which date from the Bronze and/or Early Iron Ages, the Late Roman period as well as the early and late medieval periods. From east to west, the hills of this area reveal the following succession of sites: a prehistoric settlement with a preserved rampart, subsequently a Late Roman and early medieval refugium on Hom,¹ a High Middle Age stronghold at Gradišče above Draga (fig. 2),² Rožnikovo gradišče with prehistoric and medieval finds on the saddle south of the summit of Osolnik,³ and Kremplnov hrib above Hosta, where excavations by the Institute of Archaeology (Science and Research Centre, Slovenian Academy of Sciences and Arts) uncovered traces of prehistoric occupation and a fortified settlement dating from the second half of the 10th century.⁴

TOPOGRAPHY AND SITE DESCRIPTION

Gradišče above Draga is a rocky peak (566 m above sea level) in the Žebnik ridge (642 m), the penultimate of the eastern ridges of the Osolnik hill. The ridge is delimited by two deep ravines of the Suhí potok (Draga) and Žebnik Streams. It has a partly precipitous eastern slope (fig. 3) and a slightly less steep western slope. The southern slope that runs from an estate beneath Gradišče to the apex of the ridge is also steep, with the difference in altitude exceeding 150 m in spite of the relatively short distance. The access is easier along the Žebnik ridge, which is composed of soft marls, while Gradišče, the site of the medieval stronghold, is composed of more resistant Triassic limestones.

The ruins of the castle are situated on the top of a rocky promontory, which offers a good view over the Kranj and Sora Plains. The denuded rock topped by the castle gives the impression of difficult access and effective defence, which was further accentuated, in the time of the stronghold's use, by a clearance at least 100 m in width, as was dictated by the range of mechanical shooting weapons.

The naturally poorly accessible castle was additionally fortified with a system of four moats (figs. 3; 4: 1,2,7,8). The southern side of the stronghold was defended by two moats, several metres in depth and width, with steep or vertical sides, between which were the dome-like remains of a ridge. The ridge continues towards the north into a rocky peak that rises about 15 m above the surrounding area and has an approximately 30 m long upper plateau, which passes, in two steps, into a sharp and easily defensible ridge overlooking the Draga village. The access from this side was fortified with one narrow and shallow and one wider and deeper moat, both hewn into the hard limestone at a distance of 17 or 48 metres, respectively, from the stronghold.

The summit of the partly reshaped rocky promontory bears identifiable traces of a castle with a double residential building, a smaller independent building, and a bailey between them. Its surface measures 21.6 × 12.5 m in total.

The lower, northern part of the summit, under which is also an artificially levelled terrace, reveals the remains of a rectangular residential building (12.5 × 9.3 m) with two rooms (fig. 4: 6). The southern wall, which still stands at the height of 2 m (fig. 5) and reaches slightly above the level of the highest part of the promontory, is built of mostly worked rectangular stones of various sizes, bound by a hard white mortar. The stones are laid in horizontal rows, which do not always run in uniform lines of quarried stones across the entire wall. In places, individual rows reveal a combination of a large stone with two smaller ones. The wall is exactly 1 m wide. The eastern and western sides of the building can be traced along their entire lengths in one or two courses of façade stones, while the northern wall is discernible in the contours of the ruins lying above the wall. The latter also holds true for the partition wall, of which only a segment of the face in the southern corner of the eastern room is visible.

The western defence wall, or the supporting wall of the platform, is mostly preserved only as fill, composed of an amorphous mass of stones and mortar, and in places also as one or two courses of stones of the outer face. The wall first runs approximately in the axis of the western wall of the residential building, after which it is adapted, in several deviations, to the rocky terrain and runs towards the southern end of the promontory. Leaning on it in this part of the platform is a smaller rectangular building with a semi-circular ending on the eastern side. The latter was interpreted by Jenko as a circular tower, while we at first erroneously ascribed it to a pentagonal ground-plan (fig. 4: 3; 6). The exposed remains, however, do not reveal whether the structure was a defence tower, a residential building, or even a castle chapel.

The bailey is delimited to the east by a rocky gradation. Beside this is a small square basin with a flat bottom, cut into the rock, which probably represents a reservoir (fig. 4: 5). There is no trace of a curtain wall in the east that would connect the tower to the keep; due to the steep declivity of the eastern slope with its rocky steps, a wall was most probably not even needed. The depth of the archaeological deposits at the site varies from thin natural sediments near the reservoir to at least 1.5 m thick ruins in the northern part of the stronghold. The remains of built structures are only visible in the relief of the terrain or wherever they were uncovered by unauthorised interventions. The access to the castle supposedly ran along the gentler western slope, where even today a narrow path leads to Gradišče.

¹ Ciglencički 1984; id. 1987, 87; id. 1994, fig. 13, pl. 10 b.

² Jenko 2002; Gaspari, Nadbath, Nabergoj 2006.

³ Koblar 1883, 62; Brank 1973, 51; Stare 1975.

⁴ Pleterski 1999, 378; id. 2002.

THE DATE AND FUNCTION OF THE BUILDING

An attempt to define the building

The relatively small size of the castle at Gradišče above Draga, and particularly its well protected and poorly accessible position in the vicinity of the boundary among medieval domains, indicate that the foremost reason for constructing the stronghold was its military-defensive function, in spite of the fact that the castle did not have a highly effective visual position. Considering the size and the limited spatial possibilities for the area with outhouses in front of the castle, the castle must have housed only a small number of armed personnel in addition to the keeper. The garrison therefore did not have sufficient capacities to physically secure the border, for example to stop the breakthrough of military units or even troops passing underneath. Direct signalling to the castles of Stari grad Goričane and Jeterbenk to the east was also not possible.

The poorly discernable surface remains prevent us from offering a more reliable definition of the castle architecture. The small ground-plan and the absence of solid evidence for a constructed defence wall would suggest that the above architecture should be defined as an elevated strong house, a multi-storeyed residential-defence building, which resembles a keep in its design. This castle type became widespread in the 11th century and continued in use until the end of the 13th century.⁵ On the other hand, the possibility that the remains of the western wall represent the foundations of a greater defence structure would make the castle on Gradišče above Draga closer to the small shell castles. These were frequent in Carniola in the second half of the 12th century and the first half of the 13th century, when the large castles of the 11th and 12th centuries were joined by a greater number of ministerial castles or smaller castles of allodial lords.⁶ The early appearance of the stronghold is also indicated by the ashlar and quarrystone construction, which differs from the regular courses characteristic of Romanesque architecture.

A comparison for the castle in the broader surroundings can be found at Wartenberg, a castle with a double keep and ground-floor entrance, which stood on the promontory of Gradišče (480 m) on the northwestern slope of Šmarjetna gora above Kranj.⁷ A comparable castle in size and construction technique can also be found at Gradišče (471 m) above Zavrh beneath Šmarna gora, which is already mentioned by a document from AD 1334 as a *purchstal*. It was built on an artificially levelled rocky peak and its curtain walls are irregular in plan. A part of the western defence wall of the castle is still preserved, with a regular construction of rectangular ashlars and quarry-stones, as are the contours of the central building, while a partially filled moat is visible on the ridge that separates Gradišče from the peak of Grmada on Šmarna gora.⁸

A similar system of four moats dug perpendicularly to the ridge can also be found at the stronghold on Gradišče (517 m) above the church of St Margaret at Žlebe.⁹ The stronghold was built on a dolomite elevation on the northern ridge of Jeterbenk. It has an elongated plan with several buildings that abut against the approximately one metre thick western defence wall. The irregular construction of larger and smaller quarry-stones indicates that the construction of the stronghold (possibly *New Hertenberch*) dates to the 13th/14th century. Castle Jeterbenk on top of the hill of the same name (774 m) was also additionally protected with four moats, three of which

were located on the eastern ridge, while the fourth separated the summit from the Turniče ridge.

Roughly contemporary castles with similar fortification plans and strategically prominent positions can also be found on the eastern and southern outskirts of the Ljubljana basin. Stari grad Turjak or Spodnji Turjak and Stari grad (*Falkenberg*) with additional stronghold Oključje near Rogatec above Želimlje on the southeastern edge of the Ljubljansko barje controlled an important route along the Želimlje Valley, while Stari grad above Podgrad (*Osterberg*) controlled water and land routes surrounding the confluence of the Sava and the Ljubljanica Rivers.¹⁰

Analysis of the small finds

The suggested date for the stronghold above Draga is substantiated by the analysis of 63 metal objects in the collections of the National Museum of Slovenia. The types of objects recovered from the stronghold are common in the Middle Ages. We were able to identify most of them. They date roughly from the 12th and 13th centuries, some possibly the 14th century. The exceptions to this time frame are a fragment of a bronze Roman period fibula (*pl. 3: 8*) and two brass buttons of recent date (*pl. 3: 11,12*), one of them with an impressed inscription of the manufacturer "FABRIQUE D. BT. G. R." on its reverse. These isolated finds among the predominantly medieval material indicate an occasional or single-event presence of people at the site in Roman and modern times.

All objects or their fragments were uncovered unprofessionally and through unauthorised activity, with a metal detector, and were subsequently submitted to the Museum. They originate from the slopes beneath the castle, hence their exact location is not known. For this reason, the objects can be typologically and chronologically determined more precisely only on the basis of analogies with finds and sites from the Central European area.

The finds are mostly well preserved. They were conserved and analysed at the National Museum of Slovenia.

The analysis of the chemical elements using XRF spectrometry (the EDS XRF method) was conducted by Zoran Milić (National museum of Slovenia, Ljubljana). He established that most objects (39 in total) were made of copper with very low contents of silver and antimony, which probably originated from the copper ore itself rather than being intentionally added. The copper objects were mostly gilded (22 examples). The presence of gold on two objects could not be confirmed (with the XRF apparatus), due either to the lack of an appropriate sampling spot or to insufficient sample size. The remaining objects include eight of bronze (two of these gilded), four of brass, one of lead, and two of an alloy of tin and lead. Nine objects were made of iron, one of them tinned.

The preserved material from the castle above Draga is divided into several groups according to material and use. The most numerous objects are various fittings, some decorated with incisions or stitches. The earliest objects are gilded copper fragments of shield fittings (*pl. 1: 10-18*); comparable examples from Germany are dated to the 12th or to the mid 13th centuries.¹¹ The same holds true for a perforated copper fitting, ungilded, in the shape of a net, which can be dated by analogy

¹⁰ Kos 1994, 16, 32, 42; Svoljšak et al. 1994-1995.

¹¹ Kotzur 2004, 333, cat. 18.8, fig. 18.3, where the object is a gilded bronze (!) shield fitting from the "Steinenschloss" site at Thaleischweiler-Fröschen near Pirmasens, dated to the 12th century. Cf. also the *Ritter, Burgen und Dörfer* exhibition catalogue 1997, (69, 72, cat. III.52), where three fragments of gilded bronze shield fittings ("in the form of a clock hand", "uhrzeigerförmige Schildbeschläge" in German) from the Treuchlingen site (Obere Burg) are dated to the mid 13th century.

⁵ Sapač 2003, 16, 17.

⁶ Stopar 1991, 389, 390; Sapač 2003, 10-56.

⁷ Žontar, Zupančič 1967, 31, 32; Stopar 1996, 157, 158.

⁸ Kos 1996, 167, 168; Jakič 1997, 204, 205; Gaspari 2006, 25, fig. 5.

⁹ Koblar 1883, 9, 10, 69.

to the 12th or the beginning of the 13th centuries (*pl. 2: 8*).¹² A gilded copper fitting, decorated in relief with dogs, can also be dated to the 12th or 13th centuries, and based on the remains of a hinge and a rivet hole, was attached to a wooden object, possibly a small chest (*pl. 2: 6*). A characteristic small bronze foot probably also formed part of a small chest from the 13th century (*pl. 2: 25*).¹³ Somewhat later, from the 13th or possibly even 14th centuries, are several gilded bronze fittings or decorative rivets (*pl. 2: 11–16*).¹⁴ A crescent-shaped pendant was also made of bronze (*pl. 2: 29*), and together with another such bronze example (*pl. 3: 5*), probably represented horse gear. Another clearly identifiable item is a metal terminal fitting of a dagger sheath (*pl. 3: 14*), dated by analogy to the High Middle Ages or the mid 14th century.¹⁵ A very rare object, probably the only find of this type in Slovenia so far, is a small semi-sculptural human mask or head (*pl. 3: 1*), cast of bronze with lead, probably made from a model in the lost-wax technique and finished with a fine chisel or thinning tool. Only three such exquisite examples of refined Romanesque art from Bavaria or Tyrol are known to date, supposedly used as clasps for book boards or as parts of locks, and possibly even as talismans; they are dated to the 13th or 14th centuries.¹⁶

Iron objects include a fragment of a horseshoe, a brooch, a round belt buckle, a knife, and a fragment of a pair of scissors (*pl. 1: 1,4–7*). A lead spindle whorl is also a characteristic find (*pl. 3: 15*). The lead cover of a small box with an image of the imperial eagle represents an exceptional object (*pl. 3: 13*), and based on motif and style can be dated to the 13th century. The motif was very popular, for example, in the Stauf period, particularly under Frederick II and especially on craft products.¹⁷

¹² Cf. Krabath 2001, 548, cat. XXXVIII.95, and 689, pl. 35: 7.

¹³ Cf. Krabath 2001, 687, pl. 33: 1–4, who dates similar feet around AD 1200 or into the second half of the 13th century.

¹⁴ See analogies in: Stadler 1994, 127, 128, pl. 38 and 39, particularly G 7, G 8 and G 13 (the author distinguishes between decorative nails, *Zierstifte* in German, and fittings, *Beschläge* in German).

¹⁵ Cf. Krabath 2001, 475, cat. V.2, pl. 7: 5 and 59: 1–2, who dates such fittings from the 8th to the mid 14th centuries.

¹⁶ Ronnenfeldt 1998, 106, fig. 4.7, does not explicitly date such bronze “stylized human masks” from Castle Waldstein in Oberfranken. However, based on other excavated finds as well as architecture, they would belong to the 12th, 13th or 14th centuries. Stadler 1994, 131, no. G 34, pl. 40 does not explicitly date the “small semi-sculptural male heads” of non-ferrous metal from Castle Erpfenstein in Tyrol, but rather dates the finds as a whole to the 13th and 14th centuries. He gives as the only analogy a chance find from the castle ruin of “Althaus” near Altenbeuern in Bavaria (without pictorial representation). Stadler dated the example from Erpfenstein, the face of which is bearded unlike the finds from Gradišće above Draga and Waldstein, in the *Eines Fürsten Traum* catalogue (Riedmann, Hörmann, Hastaba 1995, 237, no. 7.25, and 241, no. 7.25), to the “13th/14th century”.

¹⁷ Cf. the depiction of the imperial eagle from the first third of the 13th century in: Kramp 2000, 445, no. 5.9. Good iconographical comparisons are two depictions of eagles in the famous work of *Reiner Musterbuch*, which was made in the beginning of the 13th century at the Cistercian monastery of Rein in Austrian Styria, now in the Austrian National Library in Vienna (Cod. Vind. 507, fol. 3v and 10r). Of the iconographical analogies from the Slovene area we should particularly mention the depictions of eagles, within a dotted circle, on the reverse of bowl-shaped denars and half-coins of the Carinthian Duke

but otherwise represents a very frequent heraldic symbol in the Middle Ages.¹⁸

To sum up, the finds from the castle above Draga illuminate everyday life in the medieval castle and the relatively high cultural level of its inhabitants. The finds of non-ferrous metal objects, particularly gilded ones, confirm an aristocratic component of the castle’s population.

CONCLUSION

The existence of the castle at Gradišće above Draga may be explained in connection with the old division of medieval domains, which ran along the stream of Gosteški potok just under a kilometre from the stronghold, from at least the last third of the 10th to the beginning of the 13th centuries. The chronology of the small finds from Gradišće indicates that the castle is certainly not the unidentified *castrum Bosisen*, which figures in two deeds of donation of the Emperor Otto II from the last third of the 10th century (AD 973 and 989). Considering the sequence in the boundary descriptions in a document from AD 989, *castrum Bosisen* should be sought on one of the elevations to the west of the Gosteški stream, most likely on the above-mentioned Kremplnov hrib above Hosta, with the remains of a fortified refuge from the 10th century.¹⁹ The strategic position of the Gradišće stronghold on a sensitive border area separating the domains of the Bishop of Freising, the Counts of Andechs, and the Carinthian Dukes of Spanheim leads to the supposition that the stronghold was in the possession of the Spanheim ministerials, the lords of Sora, who are mentioned in written sources between the mid 12th and the beginning of the 13th centuries.²⁰ The nearby church of St Andrew at Gosteče would confirm this supposition, since it was in the possession of the above-mentioned lords until around AD 1215, after which it was purchased by the Bishop of Freising and joined to the Loka domain.²¹ Henry of Sora (*Hainricus de Zoure*), probably a member of the Spanheim ministerials, bestowed part of his estates near Lake Wörther to the Cistercian monastery at Vetrinje in Carinthia with a document issued between AD 1175 and 1181. The witnesses listed in the document include his castellan Bauo (or Pabon; *Bauo eciam castellanus meus*), who might have been the inhabitant of the castle now lying in ruins on Gradišće above Draga.

In spite of the somewhat remote location, the stronghold could nevertheless control the route along the right bank of the Sora River with a small unit of horsemen. It could also maintain communication with the nearby Spanheim strongholds around Medvode. In its position in the immediate vicinity of the border, the castle has a good analogy in the stronghold at Gradišće above Zavrh, which was located on the outer edge of the Kamnik estate of the Weimar-Orlamünde family and later the Andechs, in the vicinity of the passage between the hills of Grmada and Medenski hrib. The strategic significance of the broader vicinity of the Sava and Sora confluence, however, is best seen at Smlednik, one of the mightiest tower castles in Carniola, which stood across from the Spanheim castles of Stari grad Goričane and Jeterbenk, as well as at three early Freising castles in the Škofja Loka area (Wildenlack/Stari grad beneath Lubnik, Krancelj and Loški grad).²²

Bernhard of Spanheim (1202–1256) from the Ljubljana mint (Pogačnik 1993, 520, 521, nos. 344, 345).

¹⁸ Cf. for example Rittertum 1964, 167, fig. 210, and 176, fig. 229.

¹⁹ Pleterski 2002.

²⁰ Jakič 1997, 310; Stopar 2000.

²¹ Blaznik 1960, 13–17.

²² Stopar 1998, 19–38, 115–131.

The date of abandonment of the castle at Gradišče above Draga cannot be determined as yet. The chronology of the finds, however, indicates that this must have occurred at least a hundred years before the destructive earthquake in 1511, which damaged all three strongholds at Škofja Loka.²³

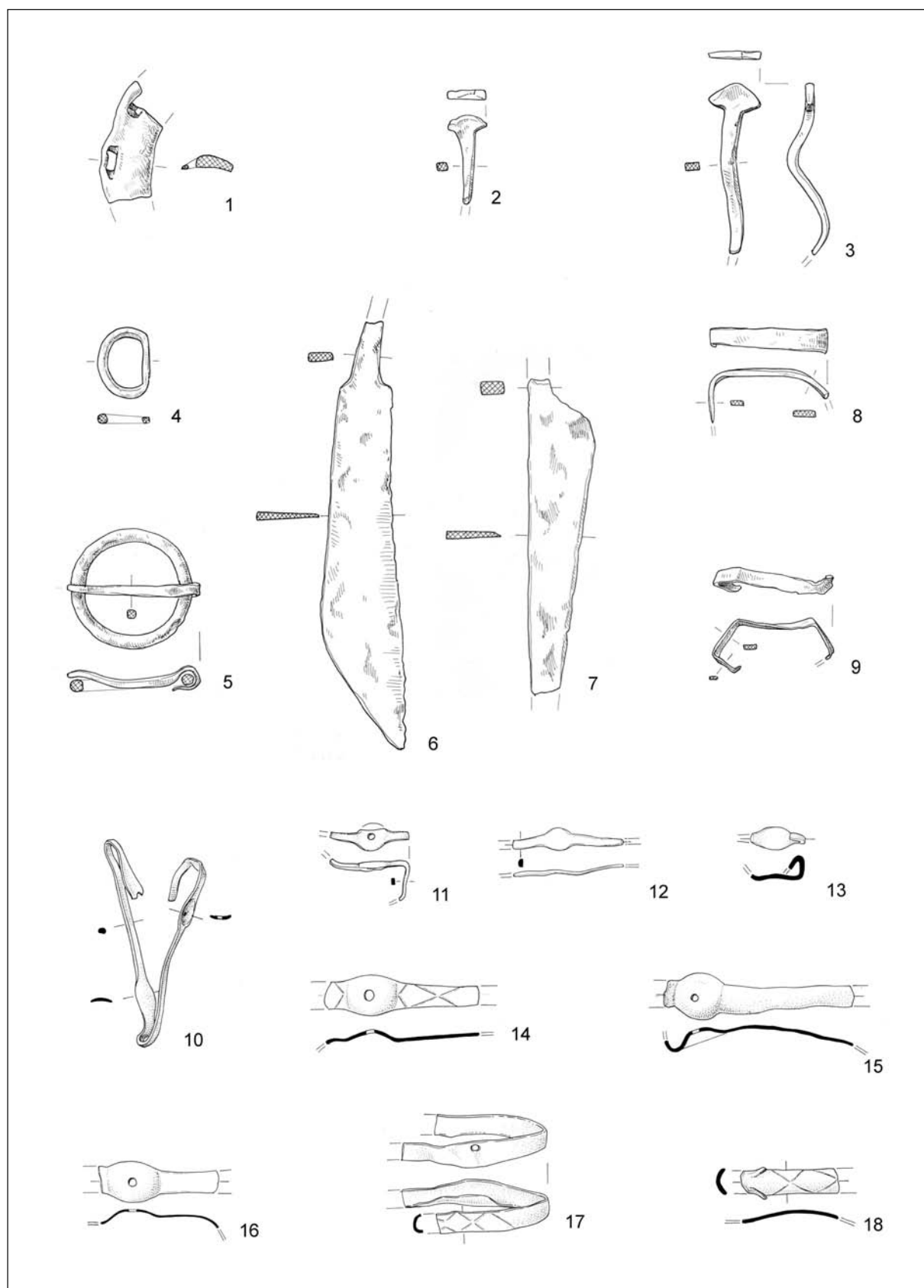
Translation: Andreja Maver

Andrej Gaspari
Vojaški muzej Slovenske vojske
Koščeva 6
SI-1210 Ljubljana - Šentvid
andrej.gaspari@siol.net

Barbara Nadbath
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Ljubljana
Tržaška 4
SI-1000 Ljubljana
barbara.nadbath@lj.zvkds-slo.si

Tomaž Nabergoj
Narodni muzej Slovenije
Prešernova 20
SI-1000 Ljubljana
tomaz.nabergoj@nms.si

²³ Blaznik 1960, 156.

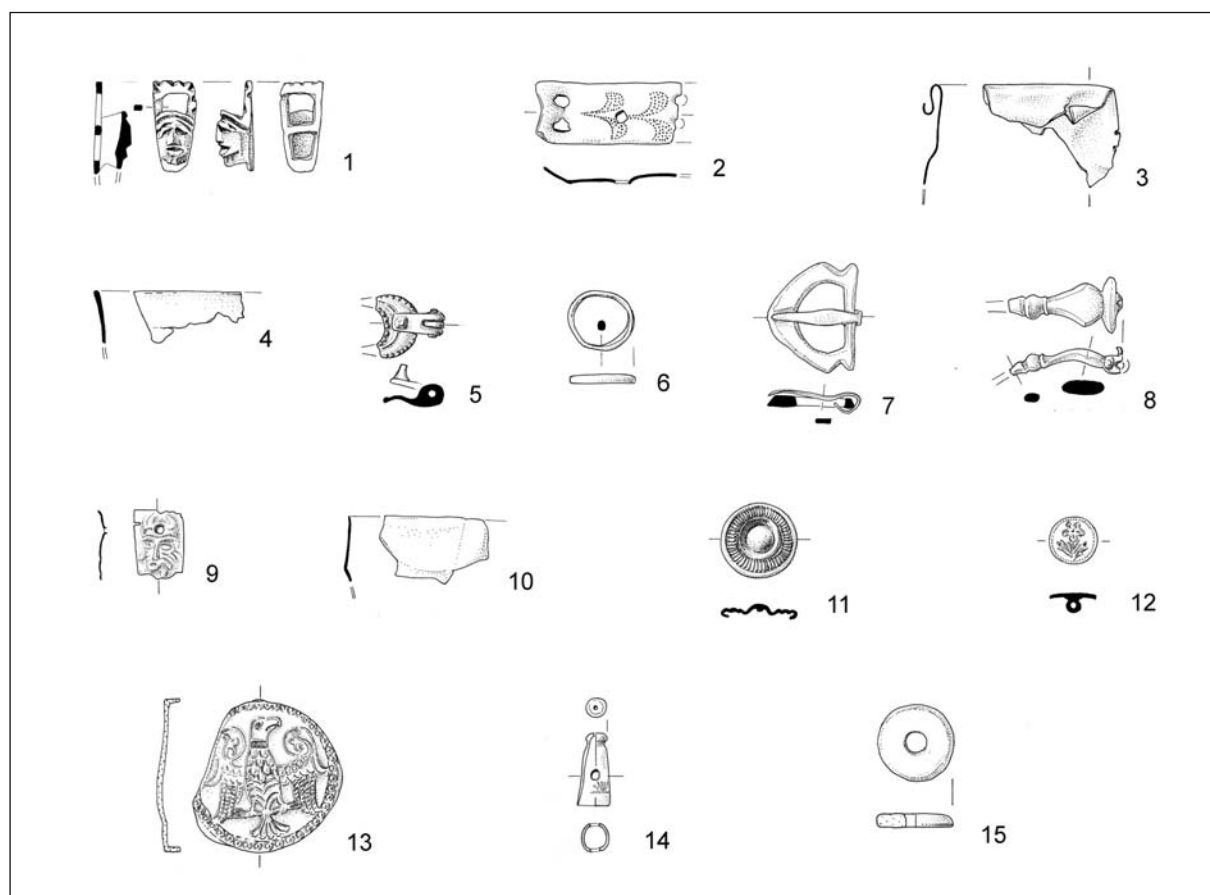
T. I: Gradišće nad Drago. 1-9 železo; 10-18 baker; 10,15-18 pozlata. M. = 1:2 (risba: Ida Murgelj).

Pl. I: Gradišće above Draga. 1-9 iron; 10-18 copper; 10,15-18 gilding. Scale = 1:2 (drawing: Ida Murgelj).

T. 2: Gradišče nad Drago. Vse baker; 1-4,6-7,9-16,19-20,26,28-29 pozlata. M. = 1:2 (risba: Ida Murgelj).

Pl. 2: Gradišče above Draga. All copper; 1-4,6-7,9-16,19-20,26,28-29 gilding. Scale = 1:2 (drawing: Ida Murgelj).

T. 3: Gradišče nad Drago. 1-8 bron; 9-12 medenina; 13 svinec; 14,15 kositer s svincem; 2,5 pozlata. M. = 1:2 (risba: Ida Murgelj).
 Pl. 3: Gradišče above Draga. 1-8 bronze; 9-12 brass; 13 lead; 14,15 tin with lead; 2,5 gilding. Scale = 1:2 (drawing: Ida Murgelj).